

CRNA GORA U PUTOPISU REBEKE VEST *CRNO JAGNJE – SIVI SOKO*

Mirjana Popović-Radović

Rebecca West's journey through Montenegro, thanks to her unusual creative perception, meant a two-way movement, from the landscape to the people and vice versa. The harmonious ambient blend consisted of contrasting landscapes that alternated in unexpected diversity, as well as people, their speech, appearance, and behaviour.

Putopis *Crno jagnje – sivi soko* Rebeke Vest, nastao posle njenog putovanja Jugoslavijom 1930. ni posle 70 godina nije izgubio ništa od svoje autentičnosti i vrednosti.

Za brojne čitaoce tokom vremena, ali i kritičare, poznavaoce književnih žanrova, ovaj *masterpiece*, zbog svog autohtonog svedočenja i svojevrsnog izuzetno ostvarenog književnog individualnog pogleda na stvarnost, neopterećen epohom i društveno-istorijskim okvirima, nastavio je da recepcijski traje, otkrivajući univerzalnu moć saznanja.

Moglo bi se bez preterivanja reći, da je pomenuti putopis uspeo da svedoči iz književnog jezika dubokim uvidom u slojeve pojavnog, na način kako su u antička vremena, u izvesnom

smislu književni Herodotovi zapisi, svojim istorijskim pamćenjem poprimili snagu svojevrsnih verodostojnih podataka, u stvari, dokumenata prošlih vremena.

Nije slučajno otuda, što je 2000. godine časopis *Modern Literary* označio *Crno jagnje – sivi soko*, publikovan 1941. prvi put, među najvećim dvadesetovekovnim delima takozvane *non-fiction* literature.

Govoreći povodom smrti Rebeke Vest, publicistkinja Diana Trilling je još 1983. Istakla da je: „... svakako to knjiga jedna od najvećih za poslednjih 50 godina.“

Isto tako, Richard Trillinghast, u svom tekstu u časopisu *New Criterion*, 1992. naglašava da je to: „... jedna izuzeta putopisna knjiga ovog veka“, ali i „...velika knjiga našeg doba i izuzetna knjiga u svakom smislu.“

Navedeni iskazi poklonika i poznavalaca knjiga uopšte, a jednovremeno posebnih čitalaca, koji nisu morali biti sami putnici i posetioци prostora Balkana o kojima piše Rebeka Vest, u izvesnom smislu su baš zbog toga, bili oslobođeni konteksta ondašnjeg i savremenog društvenog mnjenja o tim prostorima i narodima, primajući književni iskaz jedne istinski umne žene kao verodostojni glas, odnosno, odjek pravog neposrednog doživljaja i iskustva.

Otuda *Herald Tribune*, ljubav Rebeke Vest za Jugoslaviju, poredi sa Hemingvejevom ljubavlju za Španiju.

U tom poređenju ima duboke istine, jer se radi o ličnom iskustvu, proživljenom neposredno samih autora, sa ljudima i prostorom o kojem pišu. Otkriva se tako, u isti mah, sagovornička i simbolička spontanost u razumevanju *drugosti* – *otherness* (Fuko, Deleuze) kroz dijalog, pretvoren u putopisni iskaz kao svedočenje. Sam književni jezik putopisa, uključio je oba vida stvarnosti percepcije, s jedne strane, prostor i ljude koji se susreću, a sa druge, onog ko to sve vidi i lično doživljava.

Na taj način putopisna celina je komponovana od interakcije ta dva fenomena: tišine posmatranog i kazivanja, glasa posmatrača.

U slučaju Hemingveja i Rebeke Vest, u pitanju je posebna percepcija književnika, koji ne samo vidi nego i naslućuje, oseća narativnom intuicijom tragove prošlih vremena, na predmetoj stvarnosti i njenom izgledu, na ljudima takođe, njihovom ponašanju izvan konkretne pojave situacije.

Samim tim je senzibilitet putopisca, na izvestan način, čak značajniji od ambijenta u koji se putuje.

To je doslovno vidljivo na primeru putopisa Margaret Jursenar o Japanu, iako je reč o značajnoj književnici, njen senzibilitet se u putopisnom svedočenju pojavio kao zatvoren za neposredno primanje *drugosti*, uronjen u autorkin unutarnji svet, ma gde putovala.

Nasuprot tome, Rolan Bart (Roland Barthes) je svoju izuzetnu knjigu *Carstvo znakova* (Zagreb, 1989), posle samo 3 meseca boravka u Japanu, mogao da ostvari kao dragocen prodor u unutarnje značenje svega što je video. Bio je otvoren za utiske „kao prvi put“, neposredno, bez upliva unapred stvorenih predstava o toj „zemlji izlazećeg Sunca“. Koristio je svoje znanje o kulturi Japana i njenoj tradiciji, samo kao putokaze, slično Andrićevim „znakovima pored puta“. Doživljavajući Japan kao lično iskustvo, oslobađajući slojeve svog unutarnjeg perceptivnog sveta, Bart je bio otvoren za drugačije i novo, prepoznajući u različitosti forme znakove srodnih simboličkih izraza kulture uopšte, duhovnosti i stvaralačkih motiva kao fenomena.

Isto tako je Rebeka Vest posmatrala i razumevala prostore i ljude Jugoslavije, nalazeći se u domenu neke vrste iskonskog, izvornog susreta sa tim svetom u kojem se našla. Imajući stav da

tišina prostora nije nemost, nego „carstvo znakova“, kao što je Japan bio za Barta, ona je umela da ga dešifruje naslućivanjem energije prošlih vremena. Zato je i svojstva ljudi iz tog prostora povezivala psihogeografskim saznanjem prožetosti; geografskog ambijenta, ljudi i iskustva istorijskih kretanja, međusobno uslovljenim.

Reklo bi se zato, da je Rebeka Vest možda u svom irskom poreklu i osećanju mitskih korena kulturno-istorijskog pamćenja svog ishodišta, iznutra, sasvim spontano poput Džojisa, mogla da razumeva takve tragove antičke prošlosti i u Crnoj Gori, što ona u više navrata u putopisu naglašava.

Iako je putujući tim prostorom, susretala ljude u slučajnim situacijama, imajući putničko informativno pred-znanje, za nju su nezavisno od društveno-istorijskog konteksta države, ipak neposredni, lični utisci bili primarni, neopterećeni nikad „opštim mestima“ koji su vodili u streeotype.

Njeno iskustvom potvrđeno saznanje, temeljilo se na uvidu da ljudi koji generacijama žive u jednom prostornom okruženju, neodvojivo su sjedinjeni sa njim, kao što je mentalitet ljudi Crne Gore formiran u neprestanoj interakciji geografskog ambijenta, klimatskih sezona i oblika života koji je iz toga proistekao, praćen istorijskim zbivanjima. Iz tog amalgama formirao se i tip ljudi, običajna kultura, vid dijahronijske energije jednog podneblja kakvo je Crna Gora.

Otuda je ona pomno gledajući, sa željom i naklonošću išla putevima Crne Gore, okrenuta neposrednom saznanju u odjeku Pindarove misli da „ništa ne nestaje, sano menja forme“. Zato sinhronijska objašnjenja mentaliteta Crnogoraca, kao „opšta mesta o Balkancima“, nisu uticala na misli Rebeke Vest, koje je zapisala o svom putovanju Crnom Gorom. Ona je osluškivala prostorne znake kao tajanstveni odjek davnine, nazirajući

neodvojivost lepote prirodnog ambijenta, stenovitih obronaka planina, divljih planinskih reka, začaranost jezera, pitomih cvetnih visoravni iznad kanjona, sa skoro uzvišenom pojavom dostojanstvene lepote Crnogoraca, njihove rukotvorne odeće, kretnji, govora, stasa.

Tako opisujući jedno selo u blizini Andrijevice, Rebeka Vest nagoveštava da iako „...ima lepu glavnu ulicu oivičenu visokim drvećem i lepim, kamenim kućama sa finim balkonima, arhitektonskim ukrasom koji pokazuje da je selo na drugoj strani kulturne vododelnice, gde se stremlje Dalmaciji, Veneciji i zapadu... ali uprkos tim prednostima, opšti utisak je hladnoća i sumornost. Čini se kao da je stvaralačkom duhu ovog mesta nedostajalo emocionalnog i intelektualnog pigmenta. A taj utisak je pojačan strašnom lepotom Crnogoraca. Lepota muškaraca i žena daleko prevazilazi legendu ispredenu o njoj, jer legende teže da ugone i raspolože, a ovo savršenstvo pokazuje da dobrog može biti previše.“ (str. 716)

Samim tim je putovanje kroz Crnu Goru Rebeke Vest, zahvaljući njenoj neobičnoj stvaralačkoj percepciji, podrazumevalo dvosmerno kretanje, od predela prema ljudima i obrnuto, ipak čineći harmoničan ambijentalni spoj. Sastojalo se od kontrasta predela koji su se smenjivali u neočekivanoj raznolikosti, kao i ljudi, njihovog govora, izgleda i ponašanja. Poneka sekvenca puta, otuda je delovala poput mizanscena predanja koje je neprimetno trajalo tragom stare neke melodije, iza vidljivih trenutnih zbivanja.

„Oko četiri popodne stigli smo do grada (Kolašin), lepog i kamenitog na crnogorski način, koji je ležao u ravnici okruženoj blagim brdima prekrivenim nežnom šumom kao paperjem, gde nas je sačekala kafana zastrašujuće čistoće i gazdarica koja nas je ispunila priličnim strahopoštovanjem.

Bila je od onih udovica zbog čije veličanstvenosti njihovi muževi izgledaju mrtvi na poseban način. Njena, kao od mermera isklesana glava beše ovenčana gustim crnim pletenicama i ukrašena crnim velom; a bogata crna haljina pokrivala je krupno i dostojanstveno telo za koje je bilo nemoguće poverovati da se doista sastoji od običnih ljudskih udova.“ (str. 722)

Čini se kao da putovanje Rebeke Vest nije kretanje do ljudi i prostora, već nevidljivim stazama naporedo, iza njih, čak kroz njih, paralelnim trajanjem prošlosti u sadašnjosti.

Putovanje od Peći preko severa Crne Gore, prema njenom jugu, Rebeka Vest sa saputnicima od kojih je jedan Stanislav Vinaver, kome je ona u putopisu dala ime Konstantin, ispunjeno je iznenadnim i skoro avanturističkim epizodama, jednostavno spontanim, a očaravajućim opisima ljudi i prirodnog ambijenta. Duboko nadahnuta utiscima ovog svog putovanja, ona je nekom vrstom literarne magije nastale prožimanjem osećanja, misli i zanimljivih razgovora u susretima, sa dijaloškom vrstom delovanja tišine, sugestivne privlačnosti crnogorskih prostora, uspela da u svom putopisu ponovo stvori čitav jedan svet, ostavljajući rečima zapis o tome.

I pored istorijskog znanja o događajima prošlosti u mestima kroz koja su prolazili i u njima se kratko zadržavali, zanimljiv je detalj koji pominje da je ime grada Kolašina, nastalo od reči iz albanskog jezika KOL / ŠEN, što je značilo u stvari, SVETI NIKOLA, Rebeka Vest povezuje sa promenljivom sudbinom ovog grada, preko različitih zavojevača i mešanjem stanovništva. (str. 722) Zato je najdragocenije u njenom putopisu oslanjanje na lični doživljaj i stav, proistekao iz neposrednih utisaka, a ne na tekstovima koje je prethodno čitala i iz priča drugih o tome.

Životno i spisateljsko iskustvo Rebeke Vest, i njena težnja da otkriva autentičnost, usmerilo je njenu pažnju na kulturne

slojeve u samo naoko običnom i svakodnevnom, što je otkrivala putujući Crnom Gorom. Tako, na putu ka Cetinju, njen neočekivani susret sa malim pastircama na cvetno-travnom proplanku, kada im se obratila, iznenadile su je svojim otresitim odgovorima i vrlo elegantnim držanjem i pokretima. Diveći im se u svom putopisu ih je nazvala „malim princezama“. U nameri da im iskaže svoju simpatiju, ponudila im je kao deci, kolačiće koje su imali pri sebi. Jedna od devojčica je sa osmehom spustila taj dar na salvetu kraj sebe, ostavljajući ih za posle kada oni odu, a ne kako bi ih većina dece odmah probala. Iznenadena Rebeka Vest zapisuje u putopisu: „Ono što je učinila ‘mala princeza’ kada je odložila kolače nije bilo prekrasno samo po onome što je značilo, već i samo po sebi... Nema sumnje da su takvi pokreti učinjeni milionima puta od postanka sveta, ali pokret njene ruke imao je takvu svežinu kao da je bio učinjen prvi put. Tako je u ‘Ilijadi’. Kada čovek čita o junaku koji zateže luk ili podiže štit, čini mu se kao da taj čin pokriva devičanska rosa prvog jutra na svetu. Ono iskonsko u ljudskom rodu uvek će biti neodoljivo lepo.“ (str. 742)

Posebna draž putopisa Rebeke Vest Jugoslavijom, te davne 1930. godine, jeste neobična atmosfera iščekivanja i uzbuđenja nje same kao putnika i potom autora – putopisca, koje je ritmom svoga narativnog stila uspela da prenese na budućeg čitaoca. Dok se čitaju opisi onog što je zapazila ili čula, kao i neposredni razgovori sa ljudima koje susreću na putu, zanimljivi dijalozi sa Vinaverom (Konstantin u putopisu), izuzetna narativna forma istinitosti u iskazu Rebeke Vest, nadilazi tadašnju sadašnjost, bivajući aura naslućene budućnosti. To je razlog trajnosti njenog putopisa o Crnoj Gori.

Spontano iskazane njene jednostavne, a duboke misli skidaju koprenu vremena sa društvenih zbivanja prošlosti, a širina

pogleda nesputanog ni poreklom, ni statusom u epohi u kojoj živi, pa ni znanjem – čini je slobodnom u njenoj odanosti ljudskim vrednostima duha i izvorne kulture, ma gde ih ona otkrivala.

Zato je ova neobična žena, otvorenog unutarnjeg pogleda „okom srca“, mogla da Crnu Goru vidi u raskoši iskonskog stvaralačkog dara, lepote predela i ljudi, uprkos promenljivih izazova istorije, pronalazeći njihovu jednostavnu, a retku autentičnost.

Proputovavši mnogim zemljama i gradovima sveta, Rebeka Vest je umela da pravi razliku između civilizacijskih doprinosa i materijalnog bogatstva stečenog, ne retko, nepravdom i izrabljivanjem manjih i siromašnijih, razumevajući opasne društveno-političke igre velikih, u dijahronijskom nizu, dok je na drugoj strani ipak trajala iskonska kulturna moć. Naslućivala je da je „ta moć“ poticala izvorno, iz stvoriteljskog duhovnog prepoznavanja autentičnosti, a ne od istorije i država, kako je ona videla Crnu Goru. Otuda je ona mogla bez zazora da iskaže reči osude i za ulogu sopstvene zemlje u svetskoj istoriji, i da istakne patnje malih naroda u borbi za sopstveno oslobađanje, prepoznajući u tome univerzalnu hrabrost duha koji ne sustaje.

To je razlog da ona putujući na Cetinje, u staru prestonicu Crne Gore, gde susreće njenog vladara Petra II Petrovića-Njegoša, odmah ga bez predrasuda karakteriše kao „... jednog od najzanimljivijih evropskih monarha svih vremena!“ (str. 743)

Nezavisno od toga što je bio vladar male zemlje divlje krševite lepote, Rebeka Vest ga predstavlja evropski i svetski, sa razlogom:

„Petar II je govorio nemački, francuski, latinski i ruski i poznao je književnost pisanu na tim jezicima; bio je izuzetan vladar i poznavalac prava; bavio se filozofijom, dosta je znao i o misticizmu. Pored ostalih dela, napisao je i ‘Luču

mikrokozma', jednu od najvećih ikada napisanih metafizičkih poema.“ (str. 743)

Sublimirajući u prikazivanju Njegoševe ličnosti duhovnu posebnost Crne Gore u neprestanoj vekovnoj borbi za sopstvenu slobodu i nezavisnost, za očuvanje svoje kulturno-istorijske autohtonosti u neprijateljskom okruženju različitih interesa velikih sila i agresije, Rebeka Vest je naslutila usud takve vrednosti i u individualnoj pojavi.

„Bio je čudesno lep, na način nešto rafiniraniji nego što to Crnogorci obično jesu; imao je dugu crnu kosu, crnu bradu i belo lice, glas mu je bio izuzetno prijatan, a bio je visok dva metra.“ (str. 744)

Kako je rano napustio ovaj svet, pošto je umro u 47-oj godini, obavljajući jednovremeno, državničke i sveštenečke dužnosti, ratničke i komandujuće, u istorijskim okršajima epohe u kojoj se obreo, on se meteorski pojavio kao svetlost na obzorju Crne Gore. I pored nespokojnih okolnosti koje su ga okruživale, uspeo je da snagom svog talenta stvori velika dela, pored drugih i moderni ep *Gorski vjenac*, srodan u književnom smislu antičkom duhu *Ilijade* i *Odiseje*.

Rebeka Vest je sagledavala jasno, tragičan položaj takvog izuzetnog pojedinca, i kada je vladar, pa u svom putopisu naglašava:

„U svakom slučaju, nesrećnog Petra II njegova sudbina je veoma izmučila. Nije bilo lako biti božanski lep div, s miltonovskim poetskim genijem i nekom vrstom svetačke blagosti, i istovremeno predvoditi narod plemenitih divljaka prinuđenih da se varvarski otimaju za svaku mrvicu civilizacije...“ (str. 745)

Iako je u svom putopisu Crnom Gorom, kao i ostalim delovima Jugoslavije, uvek prostor kojim putuje Rebeka Vest osvetljavala podacima istorijskog tipa, osnovna narativna nit celine

bila je osnažena pojedincima koje izdvaja, poput Njegoša, a on se u njenom opisu doživljava kao simbol Crne Gore, koja se rađa u bljesku iz tame olujne istorije Balkana.

I pored toga što je za svoja književna dela dobila brojna značajna priznanja, a pismima podrške i pohvale obačali joj se Virdžinija Vulf i H. Dž. Vels, neprestano su njeno delo pratile zamerke da „ne poštuje žanrovsku formu...“ ostvarujući svojim iskazom „...spoj eseja, romana i ličnog iskustva...“

Međutim, to njeno svojstvo učinilo je njen putopis *Crno jagnje - sivi soko* delom trajnih književnih vrednosti.

Na početku je pomenuto da je smisao za *drugost* – *otherness*, o čemu je tako prodorno pisao Mišel Fuko u okviru savremene teorijske misli, bio pravi znak prepoznavanja semantičke vrednosti narativnog stila putopisa Rebeke Vest.

Međutim, privlačnost njenog putopisa i misli iznesenih u njemu, autentična svedočenja, takođe, učinila su da je jedan sasvim kuriozitetni detalj, savremene društvene situacije, bio pokušaj političkog zvaničnika Ričarda Holbruka, koji je preko čitanja putopisa Rebeke Vest o Jugoslaviji, nastojao da razume „povampirivanje sukoba prošlosti“ (na pragu 21. veka) na tom tlu, između različitih nacija i religijskih konfesija. Ali, višeslojnost njenih otkrića, ipak je bila u svojoj iskaznoj jednostavnosti, ne samo kompleksna, metaforična i nerazumljiva pristupu ljudima i zemlji, od strane Holbruka samo iz ugla ratnog sukoba, na način kako je to pisao nezavisno od toga i drugim povodom, Delez, jer:

„...Misliti uvek podrazumeva interpretirati – objašnjavati, otkrivati, prozreti, prevoditi znake. Prevođenje, naziranje, otkrivanje su forme čiste kreacije.“

Naime, kod Rebeke Vest u njenom putopisu o Crnoj Gori, ali, i celoj Jugoslaviji, radilo se o retkoj stvaralačkoj sposobnosti

„prevođenja znakova“, i o njenoj autorskoj „čistoj kreaciji“. Zato ovaj navedeni detalj koji se odnosi na Holbrukovu recepciju putopisa Rebeke Vest, nije mogao da promeni saznanja o narodima Jugoslavije kako su opisani kod nje, niti su naknadno mogli da budu dovedeni u vezu sa tim sinhronim trenutkom nacionalno-religijskog rata na tlu Jugoslavije, prevashodno kao političkog događaja.

Pomenuti putopis je trajno potvrđivao da se književnost služi znakovnim jezikom koji se semantički razumeva.

Samim tim misao Žan Fransoa Liotara, u njegovoj knjizi *Postmoderno stanje*, gde on govori o drugoj, posebnoj vrsti znanja nazivajući ga *narativnim znanjem*, otkiva čitav jedan domen kulture, u stvari *razumevanja*, o čemu su napisane brojne teorijske i filofske rasprave. Takvo znanje, očito je, Ričard Holbruk nije posedovao.

Oduvek je višeznačnost i kompleksnost književnog iskaza, ali i književnika kao stvaralačke ličnosti, ukazivala da kada se takav pristup prenebregne, radi se onda o „dijahronijskoj upotrebi čoveka“, izrazito na primeru Njegoševe ličnosti i njegovog nenadmašnog dela *Gorski vijenac*, u dnevne sinhronijske srpske nacionalno-političke svrhe. Bukvalno tumačenje reči izvan kulturno-istorijskog konteksta, osim različitosti epoha i udaljenosti od čitava dva veka, u kojima su iskazane, svodi jednu retku individualnost genijalnog umetnika-filosofa, Njegoša koji je bio i vladar i sveštenik, na sagovornika dnevno-političko-crkvenih aktera savremenih događaja, nedoraslih etičkoj uzvišenosti njegove izuzetne, unikatne pojave.

U pitanju je neshvatanje semantičke razlike između dnevnog govora i književnog jezika, njegove simboličke upotebe i značenja, posebno efemernosti i prolaznosti političkih stavova iz jednog vremena, nasuprot trajanja književno iskazanih

autentičnih misli i osećanja. To potvrđuju dragocena dela antičke književnosti, dovoljno je pomenuti samo *Ilijadu* i *Odiseju*, ali, i Njegoševe kompleksne ličnosti i njegovog dragocenog dela, neodvojivog od posebnog kulturnog nasleđa Crne Gore, što je razumela Rebeka Vest. U tom smislu Njegoševa ličnost i njegovo delo, nedodirljivi su nalazeći se u okrilju svetske kulturne baštine.

Isto se odnosi i na putopis Rebeke Vest *Crno jagneje – sivi soko*.